

Szászy-Schwarz Gusztáv

A HÁBORÚ ÉS A NŐK.

Abban a minden idők legnagyobb hőskölteményében, amelynek ritmusában forog ma a földgolyó, kijut a maga szerepe az emberiség mindkét felének: a férfi fele harcol, a női fele sir. Vajjon melyik a nagyobbik hős a kettő közül: a harcoló-e, vagy a szenvedő? Vajjon melyik hozza a nagyobb áldozatot: a férfi, aki a maga életét teszi kockára, vagy a nő, a kinek végig kell néznie a kockavetést mindazok élete felett, a kiket szeret? Kinek keresztje nehezebb: a férfié, aki szembeszáll a veszéllyel, vagy a nőé, akinek védtelenül kell lesnie, hogy szerette miként pusztul? Mi sötétebb sors: meghalni, vagy túlélni mindazt, ami életünket életté tette? Csak aki magán kívül soha mást nem szeretett, nem tudja, hogy van valami, ami nehezebb, mint meghalni: *temetni!*

Szenvedő hősöknek neveztem a nőket. Nem-e magában való ellenmondás ez a kifejezés? Hiszen hős – azt fogják mondani – tetőtől-talpig aktív fogalom, a hős nem szenved, hanem cselekszik. A római költő e szavakkal kezdi hires eposzát: «Arma virumque cano», «Fegyveres férfiút énekelek» és semmi kétség: a népképzelet hagyományos hőse csakugyan a «fegyveres férfiú», aki küzd és győz, nem pedig a szenvedő nő. Mégis könnyű kimutatni, hogy valójában a hős fogalmára nem kell sem férfi, sem fegyver, sem győzelem, sőt még küzdelem se, másfelől, hogy nincs hős a szenvedés fogalma nélkül.

Hogy a hősnek nem kell férfúnak lenni, felesleges bizonyítani. Hiszen még a népregében is ott van az amazonok története, amelyre nézve különben megjegyzem, hogy az újabb őstörténelmi tudomány arra hajlik, hogy e mítoszokban egy régi történeti világ emlékezéseit lássa. Úgy látszik, volt egy kor, mikor az Aegei-tenger szigetein és partjain, a hol később a görög kultúra székhelye volt, nagyszámú népek éltek, a kiknél a nő kezében volt minden hatalom és a férfiak voltak a nők legyőzött rabszolgái. E népeknél nők voltak az uralkodók, nők voltak a családok fejei, nők voltak az egyedüli harcosok is. A görögök ezeket a népeket az őskor századaiban legyőzték és magukba szívták és e régi harcok költői megemlékezései az amazon-mondák. A hőstre tehát nem kell *férfi*. De nem kell *fegyver* sem. Midőn Sámson, kit a filiszteusok fegyverétől megfosztottak, csak meztelen két karjával rántja magára és az ellenségre a templom falait: vajjon nem nagyobb hős-e ez a meztelen óriás éppen azért, *mert* fegyver nélkül való? És a *győzelem* sem kelléke a hősnek. Hős lehet az is, aki nem győz, sőt olykor éppen a bukott hőst veszi körül a hős legfényesebb glóriája. Ha végig tekintünk egész tragédiái irodalmunkon, a görögökön kezdve Shakespeareig és Bánk bánig: a főszereplők nem-e egytől-egyig bukott hősök, s nem-e éppen bukásuk tragikuma mutatja őket legnagyobb hősiségük-ben? És hogy napjaink nagy hőskölteményéből merítsek példát: van-e ennek a háborúnak nagyobb hőse, mint a Csingtau védelmezői, kik a biztos bukás tudatában mentek vesztükbe? És amint győzelem nélkül lehet valaki hős, úgy lehet *küzdelem* nélkül is. Hogy történetünkben mondjak példát: Görgei Artúr forradalmunk történetében mint Isaszeg és Budavár hőse él. De újabban mindinkább nő azok száma, akik a Világos melletti Görgeit is hősnek nézik: hősnek nézik éppen azért, mert *nem* bocsátkozott egy előre kilátástalan küzdelembe és inkább a honárulás rettenetes vádját vette magára évtizedeken keresztül, semhogy hazája ifjúságát egy reménytelen küzdelemnek áldozza.

Íme: az a magatartás, mely az embert hőssé teszi, nemcsak a küzdelem felvételében, hanem, ha a helyzet úgy kívánja, a küzdelem abban hagyásában is állhat. Ezért hős – hogy az újabb irodalomból mondjak példát – Monna Vanna is: az ő hőstette nem a küzdelemben, hanem a megadásban áll a haza érdekében.

Íme ennyit annak igazolására, hogy hőstre nem kell sem férfi, sem fegyver, sem győzelem,

sem küzdelem. Viszont azt mondtam, nincs hős a *szenvedés* fogalma nélkül. Mert hős szerintem az, – és ezzel a kritikától a pozitív formulázásra térek át – hős szerintem az, aki valamely eszmei cél érdekében valamely jövő szenvedést vállal magára.

Hogy nincs hős *eszmei cél* nélkül, magában világos. Aki önző érdekből, vagy éppen nemtelen vágytól indítva bármi merész dolgot visz végbe, az lehet bátor, vakmerő ember, de nem hős. De épp ily bizonyos, hogy nincs hős a nélkül, hogy valamely útjában álló jövő szenvedést ne vállaljon. Bármi magasztos az eszme, amelyet valaki meg akar valósítani: ha veszélytelen az út, amely oda vezet, ő nem hős. Hős csak az által lesz, hogy a céljához vezető úton valami veszély, azaz valami jövő szenvedés kilátása fenyegeti és ő e fenyegető szenvedéstől meg nem tántorodik, hanem azt a cél érdekében magára *vállalja*.

Íme, ennyi száraz fejtegetést kellett előre bocsátanom, hogy érthetővé tegyem, miért nevezem a háború hőseinek a nőket is. Mert ha a szenvedés vállalása teszi a hőst, akkor a háború hősei a nők is, kikre hiszen a háború mérhetetlen szenvedést mér és kik ezt a szenvedést a háború eszményi célja érdekében vállalják. Sőt többet mondok, ha a szenvedés vállalása teszi a hőst, akkor a hős annál nagyobb, minél nagyobb a vállalt szenvedés. A szenvedés pedig annál nagyobb, minél érzékenyebb, azaz minél gyöngébb a vállalkozó. Ugyanaz a botütés, mely egy felnőtt erős férfiúnak csak alkalmatlan, egy gyöngye gyermeknek szinte elviselhetetlen fájdalom. Ezért ha ugyanazzal a botütés fenyegetésével dacol a férfi is, a gyermek is: a férfi nem hős, de a gyermek az. Ezért a nő is, éppen *mert* gyengébb, mint a férfi, éppen *mert* érzékenyebb minden testi-lelki fájdalommal szemben, mint a férfi, nagyobb hős, mint a férfi, ha e fájdalmakat vállalja. Ha Achilles egész teste sebezhetetlen volna, nem lehetne hős: mert aki sebezhetetlen, azt nem fenyegeti szenvedés. Ezért paradoxon formájában azt lehetne mondani, Achilles csak azért hős, mert Achilles-sarka van. És amit Thétis az ő fiával, Achillessel művelt, azt teszi a természet és az élet többé-kevésbé minden férfiúval: megcserzi a bőrét az élet fenyegető bántalmaival szemben. A nő bőre nincs megcserézve: ezért a nő a nagyobbik hős, amikor e bántalmakat mégis vállalja.

És van még egy körülmény, amely a nő háborús szerepét nehezebbé teszi a férfiéval szemben. A férfi a háború veszélyeivel szemben védekezik. Ő vállalja a háború bajait, de fegyvert ragad ellenök és ha küzdelme eredményes, megmenekül. Nem így a nő. A nő nem vehet részt a csatában, ő nem védekezhetik, ő csak retteghet, de ettől a rettegéstől nem is óvhatja semmi. Ebben a súlyosbított értelemben neveztem a nőt a háború szenvedő hőségének.

És most, hogy egész nagyságában állítsam önök elé a háború női hőségét, egész nagyságában kellene leírnom a szenvedést, mit a háború a nőre mér. De erre nem a tudós elemző okfejtése kellene, hanem a költő varázsszava. Mert ki írja le a szenvedést, amit a háború az anyának jelent? A háború rettenetes véráldozatát elsősorban az anyák fizetik. Niobe tragédiája ismétlődik most minden anyában és a Niobe-szikla könnypatakja újra megindul. Csakhogy a mitos Niobéjétől az istenek vették el a gyermekeit, a mai Niobe pedig maga kell, hogy átadja gyermekét a hazának. Ezért a mitikus Niobe csak áldozat, a mai Niobe pedig hős. De ha érdeme ezért nagyobb: kisebb-e ezért fájdalma?

Ám a nő háborús szerepe nem merül ki a rettegésben. A nő kiveszi részét a háború munkájából is, a nő a háború munkájának is hőse. Egy darab szociáltörténetet kellene leírni az utolsó hónapok tapasztalatai alapján, hogy ezt apróra kimutassam. Nem tudom, nemzetgazdászaink és statisztikusaink összegyűjtötték-e már valamit abból az anyagból, amit a háború eddigi története abban a tekintetben nyújtott, mily mértékben és mily formában pótolta a női munka azt a hiányt, amely a férfiak harcavonulása által előállott? Mi a nagyvárosban legfőleg a konduktorasszonyt látjuk, ki a bevonult férje tisztét ideiglenesen átvette. De ez csak magában jelentéktelen szimbólum. Valóságban sok millió férfikézből sok millió női kéz vette át Európaszerte a mezőn a kapát-kaszát, a gyárakban az ipari szerszámot, a hivatalokban és intézetekben az író tollat Soha, a mióta organizált társadalom van, annyi női munka nem folyt a gazdaság minden terén. A két nemnek bibliai két átká közül

a háború tartamára a nő mindkettőt vette magára: nemcsak a gyermeket szüli fájdalomban, de verejtékében keresi a mindennapi kenyeret is. És mit mondjak végül arról a munkáról, amit a nő nemcsak a háború alkalmából, hanem egyenesen a háború céljára végez? Arról a munkáról, amelylyel tulajdonképpen az állam hiányzó gondoskodását pótolja, midőn a katonát ruhával, élelemmel, betegsegéllyel, kórházi ápolással ellátja, midőn hátrahagyottjairól, özvegyeiről, árváiról gondoskodik; mit szóljak egyszóval a női jótékonyság azon ezeralakú munkájáról, amelynek mindeddig példátlan példája ez a háború? Tudom én azt, hogy a nők jótékonysági sürgés-forgása is nagyon sokféle természetű, mint a nők sürgés-forgása általában. Hosszú a létra, mely a lelkes önfeláldozástól, mint amilyenre csak a nő képes, levezet a lelkes léhasáig, mint amilyenre ismét csak a nő képes. És ennek a létrának alantasabb fokain ott ülnek, ott forognak, ott fontoskodnak, ott szapulnak, pompázkodnak és sütkéreznek a jótékonysági világvásár kapaszkodói; kiknek a háború világtüze is éppen csak arra jó, hogy személyes hiúságuk apró leveskéit főzzék meg rajta; kiknek az ápolónővér ruhája is csak toilette, a segélyző akciók bizottsági ülései is csak zsurok és a jótékonyság is csak alkalom arra, hogy nevüket az újságban forgathassák. Óh, egy percig sem mondom, hogy ezeknek a hölgyeknek a munkája is haszonnal járna. A világ úgy van berendezve, hogy gépezetében nagy szerepe jut a hiúság ezer apró kerekének is. És ezért: ha a hölgyvilág egy része csak azért gyűjtja is alá a jótékonyság tüzét, hogy nekik világítson: meleget áraszt az a szegény fagyoskodónak is és ezért azt mondom: áldás legyen az ő munkájukon!

De az én szemem fölfelé pillant végig a pátriárka lajtorjáján, amelynek teteje a mennyországba vész. Mentül magasabb a létra foka, annál nehezebb a munka, melyet rajta végeznek; és persze, mentül magasabbra száll a létra, annál jobban eltűnnek a dolgozók arcvonásai, míg végül a magasságban csak egy nagy egyéntelen női sereg látható. Ebben a magasságban ülnek a háborús munka női hősei: a névtelenek, az ügyszeretők, az igaziak. E magasságig fel nem hatolnak a hiúság kínálgatásai, – de felhatol a beteg sebesült halk nyöszörgése, az árvák és nyomorultak csendes sóhaja. E magasságban kötik be a beteg sebeit, e magasságból virrasztanak éjjente a lázasok ágya mellett. E magasságból küldik az otthonmaradtak táppénzeit. E magasságból árad minden áldás, amivel női szív és női kéz a háború retteneteit takarja. Kérdezzétek meg e nőktől, mit dolgoznak? Azt fogják felelni: mi most itt ugyanazt csináljuk, mit egész életünkben: segítjük a férfiakat. Kérdezzétek meg, hogy miért dolgoznak? Azt fogják felelni: mert ez a nő alázatos hivatása. Kérdezzétek meg, hogy miféle eszme zászlaja alatt végzik hősi munkájukat és ők szende mosollyal fogják felelni, hogy ezek nagy szavak, amelyekről még nem értek rá elmélkedni.

Pedig van nekik eszményük, a háborús munka e női hőseinek is! Hiszen ha eszményük nem volna – emlékezzünk csak a hős fogalom meghatározására, – nem lennének hősök! És miben áll ez a női eszmény? Megpróbálom formulázni.

Mikor egyetemet jártam, volt egy híres professzorunk, neve eljutott a mostani nemzedékre is, de akkor hatalmában tartotta az egész ifjúságot az ő átfoglaló szelleme és ellenállhatatlan dialektikája által. Kerkápolyi Károlynak hívták. Az ő ezer eredeti mondása közül emlékszem arra, ahogy a különbséget magyarázta a fiú meg a leány lelke között. Ha játékszert adunk a fiúnak – azt mondta, – akkor az igazi fiú az első huszonnégy óra alatt földhöz fogja vágni, hogy összetörjön; a leány pedig gondosan be fogja csomagolni és eltenni, hogy baja ne történjék. Amelyik fiú kezében egy játékszer nyolc napon át töretlen marad, abból nem lesz igazi férfiú és amelyik leány a maga játékszerét meg nem őrzi és ha baja esik, nem gondozza, tatarozza, rendbe nem hozza, abból nem lesz valamire való – asszony. Én mindig úgy találtam, hogy ebben a tréfás mondásban benne van a két nem egész filozófiája. Mert bizony mi fiúk, férfikorunkban is, össze szeretjük törni, a mi utunkba akad; és bizony a nőknek fele élete abban múlik, hogy rendbe próbálják hozni, amit mi összetörtünk. Ez az, amit tudományos nyelven a nők konzervatív természetének mondanak a férfi nyugtalan, folyton

újra törő, destruktív természetével szemben. A férfiúnak ilyennek kell lennie, hogy a világ haladjon; viszont a nőnek amolyannak kell lennie, hogy a világ a haladásban tönkre ne menjen. A közfelfogás is így nézi a két nem hivatását: a férfi hivatása, hogy keressen, azaz hogy teremtse elő azt, ami még *nincs*; a nő hivatása pedig az, hogy takarékos legyen, azaz hogy takarja a pusztulás elől azt, ami *van*.

Íme, ezt az eszményt szolgálja a nő a háborúban is. Amit a férfiak a háborúban pusztítanak, azt a nők kímélni, dajkálni, menteni iparkodnak; az emberi értékek e konzerválása: ez az az eszme, amelynek szolgálatában a nők háborús munkája áll. És mik azok az emberi értékek, amelyeket a háború fenyeget? A háború az egész embert fenyegeti: a testét meg a lelkét.

Hogy a háború az ember testét pusztítja és hogy a nők háborús munkája elsősorban ezen pusztítás enyhítésére törekszik: ezt nem kell magyaráznom. Hisz a háború már eddig is több emberáldozatot követelt, mint a történelem bármely ismeretes katasztrófája és amit a nők a csatatéren, a kórházakban, mint ápolók és mentők művelnek, amit annak érdekében tesznek, hogy a harcba vonulók és betegen visszatérők élmezőny, ruházkodás, erőkímélés tekintetében jobb állapothoz jussanak: ebben áll a nők küzdelme a háború testi pusztítása ellen.

De a háború az ember lelkét is pusztítja és nem tudom, hogy kétféle rombolása közül melyik a rettenetesebbik? Hány halottja, testi nyomorékja van ennek a mostani háborúnak, azt valamikor számszerint ki fogják mutatni. De hogy a lelki károkat, melyeket az emberi kultúra évszázadokon keresztül ember és ember között szőtt, hogy lazította, hogy roncsolta, hogy tépte: erről nem szól a statisztika. Vértől részeg ma az emberiség fele és egyik nem ismer többé a másikra. A nemzetközi gyűlölet orgiáinak napjait éljük és ez a gyűlölet oly általános és oly mély, hogy erre a civilizált emberiség történetében nincs példa. Aki meg akarja mérni azt az elidegenedést, melyet a jelen háború a világra hozott, az olvassa el, hogy a harcban álló nemzetek vezető szellemei, írói, költői, tudósai, egyetemei és akadémiái, hogy nyilatkoznak az ellenfélről. Tanulságos, ha e tekintetben a mostani háborút az 1870-ikivel összehasonlítjuk. A mai napig reánk maradt az az érdekes nyílt levélváltás, mely a párisi emlékezetes ostrom idejében a német David Friedrich Strauss és a francia Renan között folyt. E levelekben Strauss a német, Renan a francia hazafi álláspontját védi; de mindkettő a másik nemzet szellemi nagysága előtt leteszi az elismerés koszorúját és a tudós készültségével, a bölcsész emelkedettségével és az íróművész ízlésével kifejezi, mit köszön neki a világ kultúrája. Hol találunk ma az egész művelt világon ehhez a Strauss-Renan-féléhez hasonló dokumentumra? Hogy a hadakozó államok politikusai hogy beszélnek, újságírói hogy írnak egymásról, azt fel sem említem: aki a piac tömegének beszél és ír, annak a népszavazás szolgálatába kell állania, különben meg se hallgatják. De hogy a civilizáció első vezető nemzetének első vezető szellemei mit mondtak, mit írtak, mit tettek, hogy viselkedtek a szemben álló nemzetek legjobbjaival szemben: ez a szellemi elvadás oly fokára mutat, melyet azelőtt szinte lehetetlennek tartottak. Elsőrangú írók, mint Anatole France és Romain Rolland, az angol Kipling a belga Maeterlinck barbároknak és hunoknak mondták a németet; a francia Masson nyílt levélben fegyházban való tolvajnak nevezi Németország első műtörténészét, Bódét; az oxfordi egyetem nyilatkozatot ad ki, melyben a történelmi tudomány nevében Németországot nevezi a háború szerzőjének; a francia filozófus, Bergson, a francia akadémia ünnepi közülésén a civilizáció tiltakozását jelenti ki a németek erkölcsi elaljasodása ellen; tudós társulatok és akadémiák, mint érdemetleneket törlik az ellenséges állampolgárságot valló tagjaikat. Mit mondjak többet? Bábel tornya lett tényleg mára az európai kultúra épülete és akik évszázadok óta dolgoznak rajta, nem értik meg többé az egymás nyelvét!

Es mit csinálnak a férfiak ez őrvongása közben a nők? Ezt is egy levélváltással szeretném illusztrálni. A Frankfurter Zeitung ugyanazon számában, amely az olasz d'Annunzio tomboló kifakadását hozta a németek ellen, olvasható volt egy német nő levele egy francia nőhöz. A

levélíró egy egyszerű polgárosszony volt egy északnémetországi városból. Nála be volt szállásolva egy francia sebesült, ki pár napi szenvedés után sérüléseibe belehalt. A német asszony erről, az elhunyt kívánságára, annak Franciaországban élő édesanyját értesítette. Elmond neki a levélben mindent, amit az elhunyt utolsó napjairól tud: hol és mikor sebesült meg; hogy ő maga az ápolás ideje alatt hogy szerette meg a rokonszenves idegent; mik voltak utolsó napjainak gondolatai, végső kívánságai; megnyugtatja végül, hogy noha ő maga hívő protestáns, de katolikus papot hozatott a haldoklóhoz, ki őt vallásának utolsó vigaszában részesítette. Mindezeket – így zárja levelét – ismeretlen létére is megírja a távoli anyának, mert ő maga is anya, ki a francia csatáért küzdő fiáért reszket, és ezért hiszi, hogy egyik síró anya meg fogja érteni a másikat.

Íme, ha a háború e női dokumentumát ama férfiúi nyilatkozatok mellé tesszük: nem mentői-e a nők az emberi közösség azon érzésének, mely a férfiak küzdelmében elveszett? As. író, a művész, a tudós, az akadémikus a háború tüzeiben csak idegengyűlölő franciává, angollá lesz, aki a németben csak a tűzzel-vassal pusztítani való ellenséget látja. De a nő nemcsak politikai állat, mint a férfi: ρ elsősorban nő, ki az idegenben is csak az idegen anya gyermekét látja, és kiben a hadvész pusztítása nem a politikai düh tajtékzását, hanem a részvét könyét váltja ki: és a részvét minden megértés kezdete.

Pedig erre a kölcsönös megértésre nagy szükség van, mert nélküle az emberiség a maga munkáját nem végezheti. Csak ha vége lesz a háborúnak, fogjuk érezni, hogy e nélkül a megértés nélkül a béke munkájához nem foghatunk. Keresni fogjuk ismét a szálakat, amelyek a háború előtt embert és embert összekötöttek, keresni fogjuk a százados kultúra közös emlékezeit, keresni fogjuk a kölcsönös becsülést, a bizalmat, az emberszeretetet, amely nélkül eredményes összeműködés emberi közösségben nem képzelhető. És ekkor borzadva fogjuk érezni, hogy mi férfiak mindezt a háborúban megöltük, hogy mindez ott fekszik ennek a rettenetes világháborúnak tömegsírijában. De a nő meg fog vigasztalni «Nincs megölve – fogja mondani könyes mosollyal – csak megsebesült De mi azalatt, hogy távol voltatok, ápoltuk, pólyáztuk, dajkáltuk, és gondunk volt reá, hogy addig is, míg a háborúból visszajöttök, teljesen el ne pusztuljon. Most pedig, hogy a háborúnak vége van, nyújtsatok: ti is kezet: egyesült erővel majd ismét talpra állítjuk.»